

УДК 811.133.1'37

Дмитро Бритвін, асп.  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

## СИМВОЛІЗАЦІЯ І ДЕСИМВОЛІЗАЦІЯ У ЛІНГВОПРОЕТИЦІ МАРГІНАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРОЗИ ХХ СТОЛІТТЯ)

*Робиться спроба доведення художньої продуктивності застосування лінгвопоетичних засобів символізації та десимволізації у зображенні маргінальності у французьких романах ХХ століття.*

*Ключові слова: маргінальність, маргінальний, маргінал, символ, символізація, десимволізація*

Однією з тенденцій французької літератури ХХ століття є прагнення до узагальненого і концентрованого зображення дійсності. З огляду на це, символізація стає поширеним засобом художньої виразності, і саме символу часто належить стрижнева роль у формуванні поетичної системи художньому твору.

**Актуальність** дослідження прийомів символізації та десимволізації у романах ХХ століття полягає у необхідності дослідження важливих засобів художньої виразності та образності. Розуміючи символ як динамічний конструкт, що має здатність до образного розгортання у тексті роману, вважаємо особливо важливим аналіз продуктивності використання лінгвопоетичних засобів (символізації і десимволізації) для зображення маргінальності у французьких романах ХХ століття, що і становить **мету** нашого дослідження.

**Об'єктом** нашого дослідження став символ у французьких романах ХХ століття, а **предметом** дослідження – роль лінгвопоетичних засобів символізації та десимволізації у художньому зображенні феномену маргінальності.

Семантична характеристика символу подається нами з урахуванням структурно-семантичних аспектів лексичної одиниці, яка слугує засобом текстурального втілення символу. Контекстуальне оточення лексичної одиниці містить експлікатори змісту та слова-інтенсифікатори, що посилюють символізацію та мотивують змістову основу образу, сприяють його розгортанню у текстовій площині та інтерпретації. Під символом будемо розуміти найвищий рівень розвитку художнього образу, що несе переконливе та узагальнене значення [4].

Маргінальність [5, с. 397-398] (від лат. *margo* – кордон, межа, край; *marginalis* – той, що знаходиться на межі) – поняття, що традиційно використовується у соціальній філософії та соціології для аналізу межового стану особистості, підкреслюючи певний соціально-економічний статус, належність до меншості, спосіб життя та цінності, які вона сповідує, є відмінними від прийнятої норми [1]. Ми будемо вважати, що маргінальність відображає топологічні властивості та характеристики особистості, яка знаходиться у непростих умовах, часто на "межі" особистісного існування, есплікуючись у творах французьких письменників завдяки різним конструктам, як-от *маргінальна ситуація, маргінальне середовище, маргінальна особистість*.

Символ є одним із засобів створення антигуманного міфу війни як маргінальної ситуації, маргінального середовища, у якому за власним бажанням опиняється Бардаму, головний персонаж роману Л.-Ф. Селіна *"Voyage au bout de la nuit"* [7]. У цьому романі лексеми із символічним значенням, як-от *ніч, п'ятьма, морок, пуста, страх* є одним із засобів експлікації образу війни. Семантика зазначених вище лексем підсилюється за рахунок вживання контекстуальних слів-інтенсифікаторів: *dans la nuit de guerre des villages abandonnés; dans la nuit du village de guerre; le reste autour, plus que du noir, du vide, autour de la ville.*

Зазвичай *ніч* асоціюється із чорним кольором, смертю, потойбіччям, хаосом:

*De tout cette obscurité si épaisse qu'il vous semblait qu'on ne reverrait plus son bras...je ne savais qu'une chose... c'est qu'elle contenait des volontés homicides énormes et sans nombre.*

Саме вночі на війні проводиться розвідка, відбувається підготовка до бою та наступу:

*...crever de fatigue ou d'autre chose, la plus douloureuse façon est encore d'y parvenir en coltinant des sacs pour remplir la nuit avec...;*

*...et puis on plongeait d'un coup dans la sale aventure, dans les ténèbres de ces pays à personne;*

*Cette gueule d'Etat-major n'avait de cesse dès le soir revenu de nous expédier au trépas et ça le prenait souvent des le coucher du soleil... mais enfin quand on ne voyait plus les arbres, à la fin il fallait consentir tout de même à s'en aller mourir un peu...*

**Страх** стає складовою семантики *ночі*: *Dès lors ma frousse devint panique...; Ahuris par la guerre, nous étions devenus fous dans un autre genre...; J'avais tout, pour moi tout seul, ce soir- là. J'étais propriétaire enfin, de la lune, du village, d'une peur énorme.*

Почуття страху імплікується завдяки зміни соматичного стану героя: *Mon coeur au chaud, ce lapin, derrière sa petite grille des cotes, agité, blotti, stupide.*

Предмети вночі дихають холодом, навіюючи *острах*, про що свідчить асоціативне порівняння будинків з брилами льоду у місячному сяйві:

*Je discernais très bien la route à ce moment et puis posés sur les côtés, sur le limon du sol, les grands carrés et volumes des maisons aux murs blanchis de lune, comme de gros morceaux de glace inégaux, tout silence, en blocs pâles.*

**Страх** на війні пов'язаний із можливою смертю:

*On a eu tellement plein les yeux, les oreilles, le nez, la bouche, tout de suite, du bruit, que je croyais bien que c'était fini; que j'étais devenu du feu et du bruit moi-même;*

*Ces soldats inconnus rataient sans cesse mais tout en nous entourant de mille morts, on s'en trouvait comme habillés. Je n'osais plus remuer...; ...de la prison on sort vivant pas de la guerre... ma propre mort me suivait pour ainsi dire pas à pas.*

Таким чином, слово-символ *ніч* входить до лексико-семантичного ряду *ніч – п'ятьма – страх – смерть*.

Проте, символ *ніч* як маркер війни в авторській презентації має невластиву йому в узусі інтенціональну та імплікуючу семантику, часто набуваючи позитивної конотації. Тоді він може сприйматися як "шанс на виживання", на захист, надію на порятунок, стаючи інструментом протидії ворожій зброї:

*La nuit, dont on avait si peur dans les premiers temps, en devenait par comparaison assez douce. Nous finissions par l'attendre, la désirer la nuit. On nous tirait dessus moins facilement la nuit que le jour. Et il n'y avait plus que cette différence qui comptait; On dénichait dans la nuit ça et là des quarts d'heure qui ressemblaient assez à l'adorable temps de paix...où rien au fond ne tirait à*

*conséquence...; Ce Robinson comptait donc sur la nuit pour nous sortir de là?*

Тому, антонімом *ночі-захисниці* стає лексема *день*, семантика якої у романі набуває конотацій небезпеки, страху, паніки, фатальності, очікування смерті:

*Le Jour! Un de plus! Un de moins! Il faudrait essayer de passer à travers celui-là encore comme à travers les autres, devenus des espèces de cerceaux de plus en plus étroits, les jours et tout remplis avec des trajectoires et des éclats de mitraille. Un jour de gagne c'est toujours un jour de plus...; Le jour il y a plus d' amis ...; Le jour était impitoyable de la terre au ciel...*

Таким чином, змінюється символічне навантаження лексеми *ніч*, адже її можна включити у лексико-семантичний ряд: *ніч – світло – життя*:

*Il n'y a que la vie qui compte pour me faire soustraire à la bataille et de cette façon, honteux, mais vivant encore, pour revenir en la paix...*

Саме слово-символ *світло* у узуальному значенні дає надію на порятунок та життя:

*Dès qu'un nuage semblait plus clair qu'un autre chose on se disait qu'on avait vu quelque chose...;*

*J'aperçus une lueur bien voilée au-dessus d'une porte. Je me dirigeai tout droit vers cette lueur et c'est ainsi que je me suis découvert une sorte d'audace...;*

*Mais quand on a des feux à regarder la nuit passe bien mieux, c'est plus rien à endurer, c'est plus de la solitude...;*

*On n'a pas idée la nuit, quand il brûle de l'effet qu'il peut faire!*

Спалахи світла від пожеж стають орієнтирами вночі, оберігають від пасток та давали змогу розгледіти супротивника.

Однак, символ *світло* (*спалах, вогонь, полум'я*) у романі також увібрало семантику смерті, розрухи, пустки: *Je me disais toujours que la première lumière qu'on verrait ce serait celle du coup de fusil de la fin ...;*

*...comme par un très grand cercle d'une drôle de fête de tous ces pays-là qui brûlaient, devant soi et des deux côtés avec des flammes qui montaient et léchaient les nuages. On voyait tout y passer dans les flammes, les églises, les granges, les unes après autres, les meules qui donnaient des flammes plus animées, plus hautes que le reste...; Après ça, rien que du feu et puis du bruit avec.*

Тому, знаковим для ночі стає *місячне світло*, холодне, тьмяне, таємниче, але безпечне.

Символічна значущість лексеми *ніч* посилюється її застосуванням у сильних позиціях: у заголовку ("*Voyage au bout de la nuit*") та епіграфі ("*Notre vie est un voyage Dans l'Hiver et dans la Nuit, Nous cherchons notre passage Dans le Ciel ou rien ne lui!*").

Отже, поряд із узуальним значенням (вживання) слів-символів *ніч* (архетип *підтми*) та *світло* (життя, знання) маємо народження символів-омонімів, оказіональних символів *ніч-захисниця*, *світло* (*день*)-*смерть*, *пустка*.

**Десимволізація** (руйнація семантики символа) є також одним із засобів, до якого звертаються автори, щоб експлікувати певні конструкції маргінальності. Слід зазначити, що десимволізація реалізується локально, не поширюючись на весь семантичний простір твору.

Так, у романі Селіна "*Voyage au bout de la nuit*" [7] символ *лампа* (*світло, життя, знання, істина...*) нівелюється за рахунок актуалізації її "речевості", атрибутивності як побутового артефакта, який на війні стає показником статусу, адже вона є предметом матеріального оточення, обстановки генерала. Таким чином, підкреслюється маргінальний статус солдатів на війні, різ-

ні ступені ризику, умови існування та можливості вижити у генерала та солдата:

*Le général des Entrayes, dans la maison réservée attendait son dîner. Sa table était mise, la lampe à sa place...; "Foutez-moi tous le camp, nom de Dieu... On va se mettre à table!... Vont-ils s'en aller ces charognes!" Il en reprenait, de rage, à nous envoyer crever ainsi...*

Іншим прийомом є *вживання* лексеми *лампа* (*лампе*) у **семантично зниженому контексті із застосуванням епітетів**, що символізують хитке становище Бардаму у Нью-Йорку, маргінальне середовище існування, "підсилюючи" його невпевненість у завтрашньому дні, та підтверджують здогадки про те, що легких умов життя очікувати не доводиться. Так, увійшовши до номеру готелю, одного погляду на кімнату герою стало достатньо, щоб страх, недобрі передчуття охопили його:

*...c'était ma chambre, une grande boîte aux parois d'ébène. Rien que sur la table, un peu de lumière ceignait une lampe craintive et verdâtre...; ce fut bien pire. Toute cette Amérique venait me tracasser, me poser d'énormes questions, et me relancer de sales pressentiments...*

Подібними прийомами еліміновано семантику символів *лампа, світло* задля того, щоб показати хиткість, непевність, маргінальність стану головного героя, ситуації у якій він опинився та середовища його існування.

Аналогічний прийом застосовує і Ромен Гарі у романі "*Життя попереду*" [2]. Так, семисвічник у євреїв символізує божественну присутність, а отже захист, надію. Автор розташовує його у підвалі, у маргінальному інтер'єрі, таким чином десимволізуючи слова-символи *світ, свічка, семисвічник*. При цьому замість сімох у семисвічнику горить лише одна свічка, символізуючи "маленьку" надію у півтми життя:

*La cave était divisée en plusieurs et une des portes était ouverte. C'est là que madame Rosa était entrée et c'est de là que sortait la lumière. J'ai regardé.*

*Il y avait au milieu un fauteuil rouge complètement enfoncé, crasseux et boiteux, et Madame Rosa était assise dedans. Les murs c'était que des pierres qui sortaient comme des dents et ils avaient l'air de se marrer. Sur une commode il y avait un chandelier avec des branches juives et une bougie qui brûlait. Il y avait à ma grande surprise un lit dans un état bon à jeter, mais avec matelas, couvertures et oreillers. Il y avait aussi des sacs de pommes de terre, un rechaud, des bidons et des boîtes à carton pleines de sardines.*

Показовим для моделювання простору маргінальності у романах ХХ століття є використання авторами таких символів як *подорож, дорога, шлях*, адже маргінальний персонаж – це людина, яка зазвичай незадоволена своїм соціально-економічним або етнокультурним становищем, тому намагається змінити маргінальний стан речей, знайти себе, поліпшити умови свого існування. Для цього їй необхідно змінити топос існування або змінити себе, прилаштувавшись до існуючих умов.

*Подорож* як символ подолання труднощів, символ трансформації, ініціації широко використовувався авторами задля того, щоб показати, що перед маргіналом завжди є вибір. Однак, буває й так, що через різні причини цей вибір не може бути реалізованим. Так, головний герой у романі Ж. Жене "*Journal du voleur*" ("*Щоденник злодія*") [3] вибирає шлях злидаря: *Cependant je n'allais pas au hasard des routes. Mon chemin était celui de tous les mendians.*

На невизначеність, небезпечність шляху, що обирає герой роману Л.-Ф. Селіна, вказує наступний контекст:

*Le tout pour le moment c'était d'avancer bien à tâtons. Ou nous en étions, d'ailleurs, on ne pouvait plus reculer. Y avait pas à choisir.*

Контекстуальні слова-інтенсифікатори слова-символу *шлях* акцентують маргінальність як головну характеристику життя героїв роману (*chemin de la honte, accessible, invisible, solitaire, vicieux*). Коливання при виборі життєвого шляху, неоднозначність та складність вибору вказують на соціальну незахищеність (*le plus long, le plus court, choisi, sur la route de ces régions infernales* [3]. У романі Л.-Ф. Селіна [7] подібні вирази пов'язані із словом-символом *ніч*: *sale route...; Il faut alors continuer sa route tout seul dans la nuit...; sur les chemins inconnus...; Ce n'était pas un voyage, c'était une espèce de maladie...; se vadrouiller de plus en plus loin dans la nuit...*

Розглядаючи дорогу як символ життя (життєвий шлях), зміну одного етапу іншим, як діаграму становлення героя, письменники (Ж. Жене та Л.-Ф. Селін) семантично розмежовують два діаметрально протилежні тлумачення дороги: з одного боку, як безліч можливостей і свободу їх реалізовувати, а з іншого – як приреченість на вигнання, рух мимоволі (наприклад, Бардаму (Л.-Ф. Селін "Мандрівка на край ночі" [7]) змушений поїхати до Америки, щоб уникнути подальшої участі у війні).

*C'est en douce qu'ils voyagent sur la vie d'un jour à l'autre sans se faire remarquer dans l'hôtel comme dans un bateau qui serait pourri un peu et puis plein de trous...*[7].

Маргінальність існування представлена у контекстах, де *життєвий шлях* – це шлях у нікуди: *L'envie vous lâche de garder même la petite place qu'on s'était réservé parmi les plaisirs... On se dégoûte... Il suffit désormais de bouffer un peu, de se faire un peu de chaleur et dormir le plus qu'on peut sur le chemin de rien de tout...; Tout le reste était parti au cours de la route...* [7].

Сама назва роману Л.-Ф. Селіна ("*Voyage au bout de la nuit*") є наскрізь символічною, адже відбувається поєднання двох символів *подорож* – *ніч*, що не віщує, попри усі зусилля героїв роману, нічого доброго. На це вказує лексема *край* як межа усього людського, усього, що може витримати людина, де можна зупинитись чи зірватись у прірву, опинившись у "кінцевій точці" (смерть Робінзона).

*Шлях* може традиційно уявлятися як спосіб ініціації, що її свідомо чи мимоволі обирає герой, прочитуватися як телеологічна антреприза, спрямована на "здобуття" персонажем нового стану чи статусу. Мотиви дороги можуть символічно імплікувати власне життєвий шлях персонажа.

Цікаво, що в літературі ХХ століття, зокрема в його першій половині, акцентується не так результат *подорожі*, який часто залишається або невідомим, або ж взагалі імпліковано відсутнім, а власне на подорожі як

самодостаньому явищі, на пересуванні, набуваючи при цьому акцентовано безперспективного, інколи абсурдно-фаталістського звучання.

Для персонажів-маргіналів (за своїм статусом чи світовідчуттям), *шлях* найчастіше стає місцем самовизначення та вирішення своєї подальшої долі (куди рухатися далі – до "центру", збагатившись маргінальним досвідом, несучи на собі відбиток інколи досить продуктивних колишніх маргінальних впливів чи, зазнавши поразки, залишитися назавше у полі маргінесу), способом життя та засобом виживання.

Так, подорож, виконуючи сюжетотворюючу функцію у романі Блеза Сандрара "Moravagine" [В. Cendrars 2011], неминуче повертає персонажів до початкової точки (Раймон – лікар, Мораважін – безумець). Сам *шлях* персонажів набуває рис *кола*, а саме коло в романі перетворюється на *колесо*, що обертається, вбираючи у себе дух епохи:

*Pragmatisme*

***Un rond n'est plus un cercle mais devient la roue Et cette roue tourne***

При цьому до колеса уподібнюються й саме життя, хід історії, ритм часу:

***La fureur sexuelle des usines. La roue qui tourne. L'aile qui plane. Le rythme. La vie.***

Отже, можемо стверджувати, що застосування у межах одного художнього твору прийомів символізації та десимволізації показав свою художню продуктивність у зображенні різних конструктивних маргінальностей (зокрема маргінальної ситуації, маргінального середовища, маргінального стану героя).

**Перспективним**, на нашу думку, є подальший аналіз ідіостильових маркерів та засобів експлікації маргінальності.

#### Список використаних джерел

1. Банникова Л. М. Культурная маргинальность как социально – философская проблема (теоретико-методологический аспект) [Електронний ресурс] / Л. М. Банникова. – Режим доступу: [http://www.nsu.ru/education/virtual/bannikova\\_course.htm](http://www.nsu.ru/education/virtual/bannikova_course.htm).
2. Gary R. La vie devant soi / R. Gary. – Paris : Collection Folio, 1982. – 288 p.
3. Genet J. Journal du voleur / J. Genet. – Paris : Gallimard, Collection Folio, 1982. – 305 p.
4. Костюк М. М. Лінгвопоетичні особливості французького символізму кінця ХІХ – початку ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / М.М. Костюк. – К., 2012. – С. 4.
5. Усманова А. Р. Маргинальность / А. Р. Усманова // Новейший философский словарь / гл. науч. ред., сост. А. А. Грицанов. – Минск, 1999. – С. 397–398.
6. Cendrars B. Moravagine / B. Cendrars. – Paris : Grasset, Les Cahiers rouges, 2011. – 282 p.
7. Céline L.-F. Voyage au bout de la nuit / L.-F. Céline. – Paris : Gallimard, Collection Folio, 1972. – 505 p.

Надійшла до редколегії 25.09.14

D. Brytvin, post-graduate student  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

### SYMBOLIZATION AND DESYMBOLIZATION IN POETICS OF MARGINALITY (ON THE MATERIAL OF FRENCH NOVELS OF THE 20TH CENTURY)

*The article tries to prove the productivity of implementing poetical methods of symbolization and desymbolization in portraying marginality in French novels of the 20<sup>th</sup> century.*

*Key words: marginality; marginal; symbol; symbolization; desymbolization.*

Д. Бритвин, асп.  
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

### СИМБОЛИЗАЦІЯ І ДЕСИМБОЛИЗАЦІЯ В ЛІНГВОПОЕТИКЕ МАРГІНАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗСЬКОЇ ПРОЗИ ХХ ВЕКА)

*Делается попытка доказанія художественной продуктивности применения лингвопоэтических приемов символизации и десимволизации в изображении маргинальности во французских романах ХХ века.*

*Ключевые слова: маргинальность, маргинальный, маргинал, символ, символизация, десимволизация*